

УДК: 37.035.6(477)

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ: ДЕФІНІЦІЇ ТА ЗМІСТ

А.О.Максютов

Анотація. У статті розкриваються різні підходи до трактування поняття „патріотичне виховання”. Визначаються його зміст та значення в сучасній системі освіти.

Ключові слова: патріот, патріотизм, патріотичне виховання.

Аннотация. В статье раскрываются разные подходы к пониманию понятия «патриотическое воспитание». Определяются его содержание и значение в современной системе образования.

Ключевые слова: патриот, патриотизм, патриотическое воспитание.

Summary. The different points of view of the interpretation of the term “patriotic training” are investigated in the article. The content and importance of it's in the modern system of education is showed.

Key words: patriot, patriotism, patriotic training.

Постановка проблеми. Становлення незалежної України як єдиної політичної системи, зміни в соціально-економічному устрої держави – все це визначає кардинальні світоглядні переорієнтації у світосприйнятті та функціонуванні української спільноти на зламі ХХ – ХХІ сторіч. Сучасні тенденції розвитку суспільства зумовлюють актуальність проблеми патріотичного виховання молоді, становлення національної освіти як соціокультурного явища. У Законі України „Про освіту”, державній національній програмі „Освіта” („Україна ХХІ століття”), Законі України „Про загальну середню освіту”, Національній доктрині розвитку освіти, Концепції педагогічної освіти, Концепції національної системи освіти як стратегічні визначаються завдання виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення свого громадського обов’язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина – патріота України як світоглядного чинника [5, 9]. Патріотизм покликаний дати новий імпульс духовному оздоровленню народу, формуванню в Україні громадянського суспільства, правової європейської держави, яка передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної правової культури особистості, розквіту національної самосвідомості і ґрунтується на визнанні пріоритету прав та свобод людини. У Концепції національно-патріотичного виховання молоді від 27.10.2009 року № 3754/981/538/49 вказано, що ідеалом сучасного виховання є „...різнобічно та гармонійно розвинений національно свідомий, високоосвічений, життєво компетентний громадянин, здатний до саморозвитку та самовдосконалення” [5].

Таким чином, однією з найголовніших ідей сучасної вітчизняної педагогіки є формування соціально активного громадянина демократичного суспільства, який у своїй життєдіяльності керується загальнолюдськими і культурно-національними цінностями [8, с. 261]. Сьогодні особливо важливо відтворити в українському суспільстві почуття істинного патріотизму як духовно-моральної та соціальної цінності, сформуванню у молоді, соціально значущі якості, які вона зможе проявити в усіх видах діяльності, і перш за все, пов’язаних із захистом інтересів своєї родини, рідного краю, народу та Батьківщини, реалізації особистого потенціалу на благо зміцнення України.

Мета статті: розкрити різні підходи щодо визначення поняття „патріотичне виховання” як педагогічного феномену.

Вихідні передумови. Проблема національного, громадянського та патріотичного виховання є актуальним об’єктом дослідження сучасної наукової думки. Вона детально розкривається у працях відомих вітчизняних вчених-педагогів, а також у роботах провідних культурних діячів, філософів, істориків, митців. Проблема національного, громадянського та патріотичного виховання в Україні розкривається в працях І.Беха, А.Бойко, М.Боришевського, О.Вишневецького, П.Ігнатенка, В.Івашковського, С.Карпечук, О.Киричука, Н.Косарева, О.Кузьменко, О.Кучер, І.Кучинської, А.Крицької, В.Кузя, В.Мачурського, Б.Мельниченко, Н.Нікітіної, О.Пометун, В.Поплужного, О.Рацул, Ю.Римаренка, С.Сліпченко, О.Сухомлинської, Г.Філіпчука, Л.Хітько та інших.

Виклад результатів дослідження. Завдання і зміст патріотичного виховання студентів – молодих учителів формулюються на основі аналізу змісту поняття „патріотичне виховання”, яке утворене такими іменниками: „патріот”, „патріотизм”, „виховання”. Слова „патріот”, „патріотизм” і „патріотичний” є спільнокореновими словами, утвореними від слова грецького походження „*πατριωτης*” – земляк, співвітчизник. У тлумачних словниках української і російської мов „патріот” – „це людина, яка любить свою батьківщину, йде на подвиг за неї, віддана своєму народові, його найкращим демократичним і революційним традиціям”; „це той, хто любить свою батьківщину, відданий своєму народові; це готовність для них йти на жертви й подвиги”; той, хто любить свою Вітчизну, піклується про її благо; людина, проникнута патріотизмом; відданий інтересам певної справи, глибоко прив’язаний до чого-небудь, той, хто любить свою Вітчизну, відданий своєму народові, Батьківщині. А також, *patriot* – „*one who shows great love for his country*” (той, хто показує величезну любов до своєї країни) [7-9, 11-13].

У загальному „патріотизм” трактується як „любов до своєї батьківщини, відданість своєму народові, гордість за свій народ, прагнення захистити надбання народу, продовжити збагачення загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей” [7, с. 273]; „діяльна спрямованість свідомості, волі, почуттів діалектично пов’язана з освіченістю, етичною, естетичною, емоційною культурою, світоглядною стійкістю” [7]; „любов до вітчизни; одне з найбільш глибоких почуттів, закріплених віками і тисячоліттями”; „любов до батьківщини, до свого народу, відповідальність за долю вітчизни, готовність служити її інтересам; явище соціально-історичне і має в різні епохи різний соціальний і класовий зміст”; „любов до своєї Батьківщини, відданість своєму народові, готовність для них йти на жертви й подвиги”; відданість і любов до своєї країни, свого народу; „одне з

найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури”; почуття і якості патріота [4, 7-9, 11, 13].

У педагогічному словнику за редакцією М.Д.Ярмаченка патріотизм – це суспільний і моральний принцип, що характеризує ставлення людей до своєї країни, яке виявляється в певних діях і складному комплексі суспільних почуттів, що називається любов'ю до батьківщини. Любов до вітчизни включає: піклування про інтереси та історичну долю країни і готовність заради них до самопожертви; вірність вітчизні, що бореться з ворогами; гордіть соціальними та культурними досягненнями своєї країни; співчуття до страждання народу і негативне ставлення до соціальних пороків суспільства; повага до історичного минулого вітчизни і успадкованих від нього традицій; прив'язаність до місця проживання (до міста, села, області, країни загалом); це один із принципів моралі [12].

Досліджуючи питання основ національного виховання, В.Г.Кузь, Ю.Д.Руденко, З.О.Сергійчук вказують, що однією з найважливіших якостей особистості є патріотизм, під яким вони розуміють комплексну якість людини, що має конкретно-історичний, суспільно-політичний, національний характер. Без національних ознак патріотизм перетворюється в абстрактно-бюрократичний, чиновницький. Національний патріотизм починає зароджуватися в любові до матері й батька, рідної мови, культури [6]. У монографії І.Е.Кравцова: „Патріотизм – це любов до своєї Вітчизни; до рідних місць ("землі батьків"), до рідної мови, до культури і традицій, до продуктів праці свого народу, до прогресивного суспільного і державного устрою. Патріотизм – це відданість своїй Батьківщині, готовність захищати її незалежність”.

І.Ф.Харламов розглядає патріотизм як взаємопов'язану сукупність етичних відчуттів і рис поведінки, що включає любов до Батьківщини, активну працю на благо Батьківщини, проходження і збільшення трудових традицій народу, дбайливе ставлення до історичних пам'яток і звичаїв рідної країни, любов до рідних місць, прагнення до зміцнення честі й гідності Батьківщини, готовність і вміння захищати її, військову хоробрість, мужність і самовідданість, братерство і дружбу народів, нетерпимість до расової і національної неприязні, пошану звичаїв і культури інших країн і народів, прагнення до співпраці з ними. Т.З.Мапкорська, відносячи патріотизм до етичних якостей, включає в нього любов до Вітчизни, готовність до її захисту, нерозривний зв'язок з інтернаціоналізмом, нетерпимість до будь-яких проявів націоналізму, любов до народної культури, знання національних традицій, національну гідність, гордість і честь, що знаходить своє втілення в громадянськості [1].

На основі вивченої філософської, соціологічної та педагогічної літератури можна стверджувати, що патріотизм – це надзвичайно складне й багатогранне поняття, один із найважливіших компонентів індивідуального та суспільного способів життя, яке включає любов до Батьківщини, свого народу, турбота про його благо, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстоювати її незалежність, служити і захищати її, розділити свою долю з її долею. На особистісному рівні патріотизм є пріоритетною стійкою характеристикою людини, яка проявляється в її свідомості, моральних ідеалах та цінностях, в реальній поведінці та вчинках. Це звичайний моральний стан життя людини. Він виявляється не лише в незвичайних ситуаціях, а в повсякденній роботі, яка приносить користь і людині, і суспільству. Завдяки творчій праці, любові, відданості розвивається почуття патріотизму.

Бути патріотом – це означає мати духовне піднесення, усвідомлення того, що Батьківщина є безумовною цінністю, яка дійсно й об'єктивно їй притаманна, приєднатися до неї розумом і почуттями. В той же час патріотизм передбачає відкриття в самому собі беззавітної відданості Батьківщині, спроможності безкорисливо радіти її успіхам, вдосконалення її, служіння їй. Патріотизм є творчим актом духовного самовизначення особистості. Це свідомо громадянська позиція. Особлива спрямованість самореалізації і соціальної поведінки громадянина. Критеріями патріотизму є любов, вірність і служіння Батьківщині, турбота про забезпечення цілісності і суверенітету України, піклування про її постійний розвиток на шляху демократичного національного відродження, сприяння гармонізації державних, суспільних та особистісних інтересів у повсякденному житті. У випадку загрози національній безпеці патріотизм виявляється у готовності служити Україні, встати на її захист, у визнанні пріоритету суспільних і державних інтересів над особистісними. Таке розуміння є основним для усвідомлення сутності цього феномену в умовах розбудови незалежної держави.

Також поняття „патріотизм” можна розглядати на макрорівні – це найвища форма розвитку патріотичних почуттів. Адже на такому рівні – це вже суттєва частина суспільної свідомості, яка проявляється в колективних настроях, почуттях, ціннісному ставленні до свого народу, його способу життя, національних здобутків і достоїнств, культури, традицій, героїчного історичного минулого й

сучасної розбудови держави як єдиної нації, до безмежних просторів Батьківщини, її природних багатств. На цьому рівні патріотизм передбачає знання своєї „малої Батьківщини”, рідного краю, любов до неї.

Прикметником від слова „патріот” є слово „патріотичний” – „пройнятий патріотизмом; властивий патріотизму”; „який складається з патріотів; який виражає патріотизм, сповнений патріотизму” [13].

Варто зауважити, що для кожного народу характерний свій патріотизм. Визначальною рисою українського патріотизму є дієвість, яка спроможна перетворювати почуття в конкретні справи і вчинки на користь Батьківщини та держави. Патріот – це той, хто бачить труднощі, помилки, невирішені проблеми, розуміє соціально-політичну ситуацію в країні й світі і готовий долати перешкоди, йти пліч-о-пліч із Вітчизною. „Патріот – це той, хто в сьогоденних умовах недосконалого правового поля сприяє розбудові демократичної соціальної держави правовими методами. Він не ототожнює Україну, державу з владою, а усвідомлює, що влада має бути лише механізмом, засобом здійснення волі народу” [4].

Любов до Батьківщини в українського народу поєднується з вірою в неї, в її покликання, прекрасне майбутнє, що обов’язково відбудеться. Справжній патріот, керуючись сучасним досвідом і героїчним минулим народу, вірить, що він здолає всі історичні випробування, вийде з них міцнішим. Втім, свідомий патріот бачить не лише духовну красу свого народу, а й його слабкості, помилки і недосконалість, розуміє, що в історії Вітчизни є й важкі сторінки. Національна гордість не повинна вироджуватися у самозадоволенні. Свідомий патріотизм нерозривний з відповідальністю. Процес відродження України потребує й усвідомлення кожним громадянином своєї відповідальності перед суспільством, народом, нацією. Відповідальність передбачає усвідомлення необхідного і можливості вибору шляхів його реалізації. Також з патріотизмом поєднується етнічна самосвідомість громадянина, яка ґрунтується на його етнічній ідентифікації, що формується на основі знань свого народу, віри в його духовні сили.

Варто наголосити, що визначальною характеристикою національного патріотизму є його гуманістична моральність, яка притаманна громадянському суспільству. Вона включає виховання таких цінностей, як доброта, увага, чуйність, милосердя, толерантність, чесність, працелюбність, справедливість, гідність, повага і любов до своїх батьків, роду. Цінності моралі полегшують сприймання правових норм, які сприяють глибшому усвідомленню відповідних моральних істин.

У сучасній педагогічній науці використовуються найрізноманітніші визначення поняття „виховання”. У словниках української та російської мов виховання – це „дія і значення виховувати, виховати; сукупність знань, культурних навиків, поглядів, що становлять загальний рівень духовного розвитку людини і є наслідком систематичного впливу, навчання”; виховувати піклуватися про матеріальні й духовні потреби дитини; навчати, наставляти в усьому, що їй потрібно для життя; навички поведінки, прищеплені родиною, середовищем і проявляються у суспільному житті; виростити, впливаючи на духовний і фізичний розвиток; давши освіту, навчивши правилам поведінки; шляхом систематичного впливу сформувати (характер, навички); прищепити, нав’язати щонебудь кому-небудь [2-4, 7-11].

У педагогічних виданнях виховання розглядається як процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об’єктивних і суб’єктивних факторів; це сума впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському й культурному житті суспільства; це, насамперед, „вбирання” в себе кожною особистістю духовності культури рідного народу, його національного духу, буття [6, с. 62]; це цілеспрямована виховна діяльність педагога, спрямована на досягнення конкретної мети; спеціально організований процес, що передбачає формування певних якостей особистості, процес управління її розвитком й відбувається через взаємодію вихователя й вихованця; це вплив суспільства на особистість, яка розвивається; це соціалізація, тобто процес формування інтелекту, фізичних і духовних сил підростаючого покоління; це цілеспрямована діяльність, покликана сформувати систему якостей особистості, поглядів і переконань відповідно до виховних суспільних ідеалів; це конкретно-історичне явище, яке тісно пов’язане із соціально-економічним, політичним і культурним розвитком суспільства, а також етносоціальними та етнопсихологічними особливостями, умовами життя; соціально й педагогічно організований процес створення оптимальних умов для формування людини як особистості; вплив вихователя на вихованця з метою формування в нього бажаних соціально-психічних і фізичних якостей [7, с. 422]; це процес формування розвитку особистості, який включає цілеспрямований зовнішній вплив і самовиховання особистості [8, с. 241]; це цілеспрямована динамічна взаємодія (співробітництво, партнерство) вихователя і вихованця, у

ході якої в різноманітних видах діяльності здійснюється самоорганізація, самоствердження вихованця, формується його особистість [8, с. 242]; це багатогранний процес постійного духовного збагачення і оновлення тих, хто виховується, і тих, хто виховує [8, с. 243]; це цілеспрямований та організований процес формування особистості [11, с. 20]; формування особистості дитини під впливом діяльності педагогічного колективу закладу освіти, яка базується на педагогічній теорії, передовому педагогічному досвіді [11, с. 20].

На основі узагальнення різних підходів до трактування понять „патріот” і „виховання” можна стверджувати, що патріотичне виховання – це складова загального виховного процесу підростаючого покоління, головною метою якого є набуття молодими громадянами 14–35 річного віку соціального досвіду, готовності до виконання громадянських і конституційних обов’язків, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування особистісних рис громадянина Української держави, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, інтелектуальної, правової, трудової, екологічної культури; це систематична й цілеспрямована діяльність органів державної влади і громадських організацій з формування у громадян високої патріотичної свідомості, почуття любові до України, готовності до виконання громадянських і конституційних обов’язків; це виховання громадянина – патріота України, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, який знає свої права і обов’язки, цивілізовано відстоює їх, сприяє єднанню українського народу, громадянському миру і злагоді в суспільстві. Це педагогічне поняття, яке розглядається і формується на мікро (особистісному)- та макро (суспільному) рівнях. На мікрорівні – це пріоритетна стійка характеристика людини, яка проявляється в її свідомості, моральних ідеалах та цінностях, в реальній поведінці та вчинках; це звичайний моральний стан життя людини. На макрорівні – це вже суттєва частина суспільної свідомості, яка проявляється в колективних настроях, почуттях, ціннісному ставленні до свого народу, його способу життя, національних здобутків і достоїнств, культури, традицій.

Висновки. Отже, аналізуючи зміст поняття „патріотичне виховання” як педагогічного феномену, можна стверджувати, що патріотичне виховання студентської молоді – це комплексна, системна й цілеспрямована діяльність вищих навчальних закладів та інших соціальних інститутів, яка спрямована на формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов’язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння її становленню як правової, демократичної, суверенної держави.

Література

1. Воронков О. Про туризм у шкільній освіті й вихованні / Олександр Воронков // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2005. - № 20 (409). – С. 18-22.
2. Даль В. Воспитывать / Владимир Даль // Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : В 4 т. – М. : Русский язык, 1989. – Т. 1. – С. 24.
3. Ігнатенко П. Р. Виховання громадянина : психолого-педагогічний і народознавчий аспекти / П. Р. Ігнатенко, В. Л. Поплужний, Н. І. Косарева, Л. В. Крицька. – К. : Інститут змісту і методів навчання, 1997. – 249, [3] с.
4. Концепція національної системи освіти // Учитель. – 1999. - № 11-12. – С. 30-35.
5. Кузь В. Г. Основи національного виховання : концептуальні положення / В. Г. Кузь, Ю. Д. Руденко, З. О. Сергійчик. – Умань : Христинівська районна друкарня, 1993. – 108, [4] с.
6. Кузьмінський А. І. Педагогіка : підручник / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання, 2007. – 447, [1] с.
7. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навчальний посібник / Н. Є. Мойсеюк. – 2-е вид. – К. : Гранма, 1999. – 348, [2] с.
8. Національна система виховання : концепція / Міністерство народної освіти України. – К. : Либідь, 1991. – 28 с.
9. Сухомлинська О. Виховання / О. Сухомлинська // Педагогічний словник ; за ред. М. Д. Ярмаченко. – К. : Педагогічна думка, 2001. – С. 85.
10. Фіцула М. М. Педагогіка : навчальний посібник / М. М. Фіцула. – К. : Академія, 2000. – 542, [2] с.
11. Ярмаченко М. Патріотизм / М. Ярмаченко // Педагогічний словник ; за ред. М. Д. Ярмаченко. – К. : Педагогічна думка, 2001. – С. 356.
12. Hornby A. S. The advanced learner’s dictionary of current English / A. S. Hornby, E. V. Gatenly, H. Wakefield. – Ставрополь : СПИИП «Сенгилей», 1992. – С. 406.